

Ovo vrlo kratko razdoblje pripada među najdramatičnija u našoj povijesti. Umjesto da se republike koje su sačinjavale bivšu državu, prema vlastitoj želji i odluci, mirno razidu, došlo je između nekih od njih i tzv. Jugoslavenske narodne armije do krvavog rata. Ona je, protivno svom imenu, stvarno postala oruđem velikosrpske ekspanzije na račun ostalih naroda.

1. Rat u Bosni i Hercegovini

Ako pustimo po strani napadaj na Ravno u jesen 1991. i na Bosanski Brod 3. ožujka 1992., rat u ovoj republici počeo je početkom travnja 1992. i trajao sve do dejtonskoga sporazuma u studenome 1995. Cilj Srba i Jugoslavenske armije u Bosni i Hercegovini bio je: osvojiti tu republiku a nesrpsko stanovništvo ili uništiti, ili prisiliti na iseljenje, ili postupno posrbiti, ili ga učiniti nevažnom manjinom. Imali su sve izgleda da to ostvare: gotovo sve oružje u ovoj zemlji bilo je u njihovim rukama; zapadne sile više su puta tijekom 1992. izjavile da ne misle miješati se oružanom silom u nastali sukob ali su zabranile uvoz oružja u Bosnu. Ta zabrana pogađala je jedino napadnute (Hrvate i Muslimane), jer su Srbi imali napretek oružja. Takav postupak bio je gotovo mig agresorima da brzo i do kraja svrše svoj posao. Oni su to u dobroj mjeri i učinili: za manje od pola godine osvojili su golem dio teritorija ove republike, oko 70%. Pri tome osvajanju porušili su velik broj crkava i džamija a tako i gospodarskih zgrada, pobili na tisuće ljudi a stotine tisuća prisilili da napuste Bosnu. Da bi do kraja i što uspješnije postigli svoj cilj neki ljudi, koji su za to bili zainteresirani, izazvali su sukob između Hrvata i Muslimana, da bi tako ovaj rat postao građanskim ratom. To im je pošlo za rukom, a ujedno je to proširenje rata prouzročilo goleme žrtve osobito kod bosanskih Hrvata. Goleme su mase bile protjerane iz vlastitog zavičaja, čitavi krajevi srednje Bosne bili velikim dijelom uništeni, popaljeni i opljačkani. Dodatni razlog za nastanak sukoba bio je što su Muslimani iz istočne Bosne i Sandžaka bili potisnuti prema središnjoj Bosni i zauzimali njezina hrvatska područja. Primjenjivali su pritom iste metode koje su prema njima primjenjivali Srbi. Islamski dobrovoljci iz istočnih zemalja bili su ispunjeni fanatičnom mržnjom na kršćane.

O ugroženosti Hrvata i uopće katolika veli kard. Puljić:

Nas Hrvate u BiH ni jedna zemlja ne štiti. Iza Srba su Rusi, Francuzi, Englezi i donekle Kinezi, iza Muslimana su SAD i islamske zemlje, a iza nas samo Sveti Otac.

Iz intervjua tjedniku *Globus* u knjizi *O stradanjima s nadom*, Sarajevo 1994, str. 177.

Do završetka vojnog sukoba došlo je sporazumom u Daytonu, uz veliki pritisak Amerike. Njegova prednost bila je u tome što je njime prekinuto ratovanje u Bosni. Njegova golema mana stajala je u tome što je on nagradio agresora priznavanjem tzv. Republike srpske. Bila je to golema nepravda, jer je Srbima, kojih je u Bosni bilo 31%, dodijeljeno 49% zemljišta. Bila je to ujedno nerazborita odluka, jer se priznavanjem Srpske republike praktično dokida cjelovitost Republike Bosne i Hercegovine; nemoguće je ostvariti cjelovitu državu ako u njoj već postoji neka druga država. Ta "republika" bit će, osim toga, trajni izvor daljnjih sukoba i pokušaja da se i neki preostali dio proglasi sličnom republikom; zadnje godine to su dovoljno pokazale.

2. Posljedice rata

Vrlo je teško pravo prikazati gubitke koje je prouzročio ovaj rat Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj i katoličkom pučanstvu. Mi to ovdje ne možemo ni pokušati: ne znamo broj poginulih, broj teških invalida, broj protjeranih iz svoga doma i zavičaja. A tko tek da sebi predoči tešku, tjelesnu i duševnu, bol zatočenih, gladnih i mučenih i na sve moguće načine ponižavanih ljudi i žena?!

Možemo reći tek nešto što je pristupačno izvanjskim mjerilima. Od 528.000 katolika u 144 župe Vrhbosanske nadbiskupije Srbi su već g. 1992. zauzeli 62 župe u istočnoj i sjevernoj Bosni sa oko 200.000 vjernika katolika. U tim župama razorili su gotovo sve katoličke crkve i crkvene zgrade i otrijebili taj teren od katolika. Ne možemo ovdje navoditi pojedinačne slučajeve pa neka kao primjer za druge posluži uništenje samostana i crkve na Plehanu i rušenje drevnog svetišta sv. Ive u Podmilačju. Te dvije zgrade uništene su hladnokrvno, izvan borbi, a jedna i druga bile su krcate umjetninama; usto crkvice sv. Ive potječe iz 15. st., iz doba narodnih vladara. - Muslimani su, u vremenu od jedne godine (od ožujka 1993. do ožujka 1994. razorili nekoliko crkava a mnoge opustošili te izagnali iz srednjobosanskih predjela (Bugojno, Travnik, Kakanj, Vareš, Zenica i dr.) oko 100.000 vjernika. (Isp. I. Tomašević u zborniku *Crtajte granice ...*, Sarajevo-Bol 1995, str. 636 s).

Na području banjolučke biskupije, koja se gotovo u cijelosti nalazi u "Republici srpskoj", bilo je znatno manje župa i manje katolika. Ipak, uništavanje i trijebljenje nepoćudnog žiteljstva bilo je, čini se, podjednako, no ovdje ne raspolazem s brojevima.

Tako je blizu jedna polovina katolika na bosanskom području odjednom postalo gola sirotinja

bez igdje ičega, lišena i svoga zavičaja i svega onoga što su stekli i mogli zvati svojim od nepokretnog i pokretnog posjeda. I to stanje dobrim dijelom traje i do naših dana, do kraja drugog tisućljeća.

3. Djelovanje za vrijeme rata

U teškim nevoljama Bosanskoga rata velik i svijetao doprinos njihovom ublaživanju pružili su i bosanski katolički svećenici. Na čelu im je stajao vrhbosanski nadbiskup kard. Vinko Puljić i banjolučki biskup Franjo Komarica; brojni svećenici, svjetovni i redovnički, složno su s njima surađivali. Posebno to treba reći za bosanskog provincijala fra Petra Anđelovića. Njihov je stav u ovom ratu bio jasan: bili su i još uvijek jesu za cjelovitu i samostalnu državu Bosnu i Hercegovinu, koju treba dogovorno urediti poštujući pri tome prava svih njezinih naroda. Odlučno su protiv tobože "humanog" preseljivanja.

Iz pisma hrvatskim katoličkim vjernicima 20. 7. 1992.

"... stojimo ... za domovinu koja se zove Bosna i Hercegovina. U njoj želimo živjeti, slobodni u svakom njezinu djeliću, jednakopravni s drugim narodima."

Msgr. Vinko Puljić, nadbiskup vrhbosanski

Fra Petar Anđelović, provincijal Bosne Srebre

Od sporova koji su nekoć mutili međusobne odnose jednog i drugog klera kao da ništa nije ostalo: biskupi i svećenici, svjetovni i redovnički, nastupaju složno i dogovorno. Lijep primjer jest njihov zajednički apel upućen svjetskoj javnosti sa sastanka u Visokom 20. travnja 1995. Na njemu je sudjelovalo 120 svećenika pod predsjedanjem kardinala Vinka Puljića, uz biskupa Peru Sudara i provincijala fra Petra Anđelovića.

U ovoj knjizi koja govori o bosanskim franjevcima valja istaknuti i neke njihove zasebne akcije.

Bosanska je provincija organizirala dobrotvornu ustanovu "Kruh sv. Ante". U njoj, a tako i u nadbiskupskom "Caritasu", marljivo su sudjelovali franjevci. Oni su i inače, na razne načine, pomagali vjernicima pa i inovjercima da se ublaže ratne nevolje. Sam provincijal često je nastojao oko pomoći svojim nastupima i kod političkih vlasti (osobito predsjednika Izetbegovića) i kod stranih izaslanika i međunarodnih ustanova. Plodovi toga bili su znatni: smještanje teških ranjenika u Split g. 1993., posredovanje da se puste ili barem razmijene uhićeni ljudi, da se propuste konvoji s hranom, itd. Župnici i kapelani, dijeleći svoju sudbinu sa svojim pukom, doživjeli su ponovo rodbinsku bliskost s njime, povezanost koja se nekoć izražavala u nazivu "ujak" za bosanskog fratra. Sjajni su primjeri za to podizanje i djelovanje bolnice u Novoj Biljoj, smještanje i liječenje ranjenika u samostanima Tolisi i Rami, ustanova "Zlatni cekin" za rehabilitaciju djece u Slavonskom Brodu.

4. Provincijske obrazovne ustanove

Obrazovne ustanove mogle su u ovom ratu vrlo lako doživjeti tragičan udes. Nasreću, do toga nije došlo.

Prva od njih koja je uvidjela ozbiljnost trenutka bila je Franjevačka gimnazija u Visokom. Tri tjedna nakon početka rata u Bosni na brzu ruku završena je nastava u tekućoj školskoj godini pa su učenici (23. travnja 1992.) upućeni preko Splita u Italiju, u mjesto Jelsi kod Campobassa. Tamo su ostali četiri mjeseca a onda su smješteni u hotel Slavija u Baškoj Vodi. U tome su mjestu u zgradi osnovne škole, pohađali gimnazijsku nastavu sve do 6. ožujka 1996., kad su se ponovno vratili u Visoko. Njihova školska zgrada jest donekle stradala od granata ali ne previše.

Franjevačku teologiju u Sarajevu zauzele su srpske paravojne postrojbe 8. lipnja 1992. Studenti su se već razišli pa su se u zgradi nalazili samo svećenici (njih 14) i osam čč. sestara. Nakon konfinacije od tridesetak sati pustili su ih da odu s osobnim stvarima. Zgrada je bila tijekom rata temeljito opljačkana i opustošena i to u tolikoj mjeri da je u obnavljanje trebalo utrošiti 4,000.000 maraka (dijelom dar njemačke crkvene organizacije "Renovabis"). Studenti i profesori bili su početka smješteni u hotelu u Tučepima a zatim, ujesen 1992., u Samoboru, gdje im je škola nastavila s radom i gdje su ostali do 1997.

Novaci su u samostanu sv. Ante u Sarajevu završili godinu kušnje u srpnju 1992. a njihova je ustanova onda nastavila raditi u Monopoliju, u Italiji. Nakon završetka rata novicijat je vraćen u Livno, gdje je prikladno smješten.

Biskup Đuro Kokša o bosanskim franjevcima

“Bosanski je franjevac vjekovima oslonjen na sebe kao nitko drugi, ukorijenjen u narodu, kao malo tko, naviknut na krut postupak i teške udarce, spreman na svaku nametnutu borbu, voljan da prihvati svaku situaciju, da joj se prilagodi i da se njome okoristi te je tako nadživi”.

Riječi navedene u knjizi fra Petra Anđelovića: *Mi ostajemo*, Zagreb 1955, str. 31.

5. Povratak prognanika i izbjeglica

Najveći problem Bosne nakon rata svakako je okolnost da se golem broj njezinih žitelja nalazi izvan svoga zavičaja. Da bi se donekle zaliječile rane koje je zadao rat, potrebno je da se prognanici i izbjeglice u što većem broju vrate u svoj zavičaj; tek tako bi se mogla sadašnjost nekako povezati sa životom prije rata.

No, prognanici se vraćaju vrlo sporo: prošlo je već pet godina otkako je sklopljen dejtonski sporazum a veći dio njih i dalje živi izvan svoga zavičaja. Što dalje, povratak će biti sve teži.

Razlozi su višestruki:

a) Mnogi se nemaju na što vratiti jer im je kuća spaljena ili, ako nije, u njoj stanuje netko drugi, možda također prognanik.

b) Ljudi se pitaju: od čega ću u zavičaju živjeti? Industrijski su pogoni razoreni a i oni koji nisu, nikako da krenu s radom.

c) Na mjestima svoga izgnanstva neki su se uspjeli snaći i zaposliti pa, makar i skromno, ipak nešto privređuju. U zavičaju, u sadašnjim okolnostima, jedva bi se moglo i toliko.

d) U Bosni je rat zatrovao odnose među ljudima. Stoga ljudi ozbiljno računaju da bi ih netko mogao ugroziti, makar bili kao suza čisti i nedužni.

Najprije i najviše možemo se uzdati u povratak poljoprivrednika. Oni su najviše povezani sa zemljom i najlakše bi mogli ponovno otpočeti davno prekinuti život u zavičaju. No i takvima bi društvo trebalo za početak pomoći.

6. Školstvo

S padom komunizma, kad se promijenilo ustrojstvo države, došlo je do drukčijega stava prema našoj gimnaziji. Nova je vlast već u početku priznala našu školu. No, do konkretnog priznanja, do njezina unošenja u popis priznatih škola, došlo je tek 1997. i 1998.

Odmah se postavilo i pitanje: hoćemo li svoju školu otvoriti i vanjskim učenicima, onako kako smo to ranije činili. Budući da u Visokom već postoji srednjoškolski centar a rijetko tko teži za klasičnim obrazovanjem, odlučeno je da, barem zasad, ne počinjemo s primanjem vanjskih učenika.

Postavili smo i zahtjev da nam se povrati naš bivši konvikt zajedno s pripadnim zemljištem. G. 1992. u sarajevskom ministarstvu izjavili su da mi na to imamo pravo i da je Konvikt naš, no kasnije, g. 1996., ta je izjava bila osporena: rekli su nam da je Konvikt po zakonima komunističke Jugoslavije nama oduzet. Možda će se i to pitanje kasnije povoljno riješiti, ako se oko toga bude zauzeto nastojalo.

7. Spisateljska i ostala kulturna djelatnost

Unatoč teškim općim prilikama tijekom ovog razdoblja članovi Bosanske provincije pokazali su

znatnu izdavačku djelatnost. Vidi se to osobito po njihovim periodičkim izdanjima. Na prvo mjesto treba staviti pučki mjesečnik *Svjetlo riječi*, koji je počeo izlaziti u ožujku 1983. ali nije prekinut ni za vrijeme rata. Izlazio je početka kao glasilo Bosanske i Hercegovačke provincije. Uskoro su se Hercegovci odijelili, jer su već od ranije imali svoje zasebno glasilo

Naša ognjišta

. Dugo vremena izlazio je taj list u obliku novina, a tek 2000. u obliku revije. Bogato je ilustriran i već je od početka bio priznat i uvažavan. - U Njemačkoj izlazi njemu donekle sličan, iako po obujmu znatno manji, list za našu hrvatsku dijasporu

Živa zajednica

.

Franjevačka teologija u Sarajevu izdaje tri periodičke publikacije: *Bilten Franjevačke teologije*, započet davno ranije, koji je zadnjih godina uvelike proširio krug svojih tema i svoj opseg pa i likovnu opremu. Godišnjak

Jukić

, počeli su izdavati studenti Teologije ali su ga uskoro preuzeli profesori naše Teologije. Treći je časopis

Bosna

franciscana

, započet 1993. On obrađuje filozofske i teološke teme a donosi i opće kulturne osvrtne: on može služiti kao neki nastavak ranije revije

Nova et vetera

(ugašene 1990.).

Bili su zapaženi i znanstveni skupovi, koje je u novije vrijeme znala okupiti sarajevska Franjevačka teologija i objaviti njihove radove: o kraljici Katarini i o ratu u Bosni i Hercegovini.

Izdavači *Svjetla riječi* obnovili su g. 1993. *Kalendar sv. Ante (za 1994.)*. Njegovo su izlaženje komunisti dokinuli g. 1945. Raznoliko je i bogato opremljen i znatno većeg formata od svoga prethodnika kalendara

Dobri pastir

, koji je s g. 1992. prestao izlaziti.

O brojnim knjigama koje su kroz ovaj ratni period objavili bosanski franjevci ovdje ne govorimo. Umjesno je ipak i na ovom mjestu zabilježiti neke pojave glazbenog i umjetničkog života. U Sarajevu se ističe crkva sv. Ante svojim ekumenskim zborom Pontanima, koji je, uz nastupe i koncerte u Sarajevu, imao i gostovanja u inozemstvu. Zapažene su također česte slikarske i druge kulturne priredbe u samostanu sv. Ante i na Franjevačkoj teologiji. O graditeljskoj

djelatnosti, koja ni u ovo vrijeme nije zamrla, prikladnije je govoriti u nekom širem razdoblju nego što je ovo.

Prisjetimo se sada, na završetku ovog izlaganja, puta koji su franjevci u ovih sedam stoljeća prešli, da bismo mogli istaknuti misli-vodilje njihova djelovanja.

U prvom razdoblju, za vrijeme bosanskih narodnih vladara, oni su došli u ovu zemlju kao apostoli, kao misionari: da pruže narodu dragocjenost vjere u Isusa Krista, koja je podloga sreće u vremenu i u vječnosti. Iako su, početka, bili stranci, narod ih je prihvatio i u najvećoj se mjeri obratio. Taj se uspjeh može razumjeti kad uvažimo da su oni živjeli potpuno onako kako su govorili: bili su jednostavni, siromašni, bliski narodu, ispunjeni vjerom i ljubavlju. - U drugom velikom razdoblju, pod turskom vladavinom, izvanjske su okolnosti učinile misionarski rad na obraćanju nemogućim, pa su franjevci ostali u Bosni kao čuvari vjere. Pokazali su se kao pravi "dobri pastiri", koji ne napuštaju ovaca kad se pojave vukovi (Lv 10, 11-12). Tako su izdržali više od četiri stoljeća, često izloženi svakojakim nevoljama - ponižavanju, pljačkanju, mučenju, ubijanju – i sačuvali što se moglo sačuvati. - U trećem razdoblju, nakon oslobođenja od turske vlasti pa do naših dana, oni su željeli i dalje biti pastiri svog puka pored drugih svećenika. Tu im je ulogu zacrtao papa Leon XIII. kad je rekao da ostali svećenici u Bosni treba da složno i s ljubavlju rade zajedno s njima, svjesni golemog duga zahvalnosti što ga Crkva ima prema Bosanskoj provinciji.

Bosanska provincija ima dugotrajnu i veliku prošlost, koja njezine članove ispunja ponosom. Ali ta ih prošlost i obvezuje: da nastupaju dostojno svojih predšasnika: da budu vjerni Evanđelju, maleni i skromni, bliski svom narodu, da ljube osobito siromašne i da rade za njih. Njihova ih prošlost također poučava da budu dovitljivi i nesuslamljivi ali nikad nevjerni svom osnovnom poslanju: služiti Kristu i svom narodu, nadahnuti duhom sv. Franje.

Fra Ignacije Gavran

Literatura

Vinko Puljić: *O stradanjima s nadom*, Sarajevo 1994.

Fra Petar Anđelović: *Mi ostajemo* , Zagreb 1995.

Fra Ivo Radman: *Rane Bosne Srebrene* , Livno 1984.

- - Znanstveni skup: *Rat u Bosni i Hercegovini* , Zbornik, Samobor, 1994.

- - *Ratni zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima* , Sarajevo 1997.